

LACAN... EGYSZER VOLT, HOL NEM VOLT*

Füzesséry Éva

Éveken át sokrétű és közeli szál fűzött Jacques Lacanhoz: egyrészt a rendkívüli analitikushoz, másrészt mint az általa alapított Párizsi Freudi Iskolának tagja, s ugyanakkor hű hallgatója a Panthéon téren lévő jogi egyetemen tartott szemináriumának.

Sokat köszönhetek Lacannak, azt is, hogy általa megismerhettem Hermann Imrét 1975-ben.

Ha csak ezt a nevet említem meg a magyar pszichoanalitikus mozgalomból – közsímet, hogy e mozgalom milyen világhírnévre tett szert –, egyrészt a külföldre távozott analitikusok által, másrészt a Magyarországon továbbműködő analitikusokon, s azoknak, a mai követőin keresztül.

Engedje meg a kedves olvasó, hogy Lacanra való visszaemlékezésemet egy zseniális argentin filozófus szavaival vezessem be. Macedonio Fernándezről van szó, Borges mesteréről, akinek olvasása ugyanolyan csodálattal töltött el, mint időnként Lacan stílusa.

Hogy fedeztem fel Macedoniót?

Egy napsütéses tavaszi napon, a Luxembourg kertben ülve a „Lacan és az Apa neve” című cikken dolgoztam. A kertből kijövet szembetaláltam magam Macedonio ősz bölcsként megörökített portréjával a bejáratnál szemben lévő könyvesbolt kirakatában. Rögtön fölismertem az előző napi *Le Monde*-ban megjelent portré alapján. Bementem érdeklődni, volna-e a most megjelent könyvből egy példány. Volt. Csodáltam, hogy ilyen remek

* A szerző ezt az írást lapunk felkérésére készítette.

régi könyvesboltra bukkantam, amely előtt egyébként az évek folyamán gyakran elmentem, s azt is, hogy a könyvkiadást ilyen pontos figyelemmel kísérik. Elbúcsúzva, miután kiléptem az utcára, fölnéztem, hogy elolvasom az üzlet nevét: José Corti! Megdöbbenve vettem tudomásul, hogy magánál a könyv kiadójánál szereztem be „Az Újonnan jött papírjai és a Semmi folytatása” című művet (1).

Ez az esemény utólag kitűnő bevezetőnek bizonyult Macedonio könyvéhez. Ugyanakkor remekül illusztrálta azt, amit Lacan Freud nyomán oly nyomatékosan hangsúlyozott a „megosztott alany” működési módját illetően: a tudatos én, miközben azt hiszi, hogy tudása birtokában fölmér egy helyzetet, éppen azt nem tudja, hogy eközben milyen keretben gondolkodik, s ez természetesen csak utólag derül ki.

„Az Újonnan jött papírjai”-ból megtudhatjuk, hogy amikor Macedonio írni akart valakiről, azt állította: lehetetlenség, hogy lehessen még valamit nem tudni a szerzőről, s nem fogadja el, hogy bárki más túlszárnyalja őt a szerzővel kapcsolatos tudatlanságában, meg abban a gyorsaságban, amellyel ezt a tudatlanságát igyekszik közzétenni. Talán ezért volt nekem is oly nehéz a *Thalassa* szerkesztőjének szorgalmazására még lassabban reagálni, s hozzáfogni e cikk megírásához. Nekiültem e nehéz feladatnak, holott sokáig azon gondolkoztam, megfogadjam-e Macedonio Fernández tanácsát, amennyiben ma semmit nem szabad elkezdni, „mert a jövő tele van kész dolgokkal, amelyek annyival kívánatosabbak, s már most egészen közel vannak annyi Múlt után.”

Ami pedig az olvasókat illeti, akiknek e sorokat ajánlom, eltűnődhetünk-e a filozófussal: vajon olyan sokan nem olvassák-e majd el, hogy ha még egy lenne, aki nem olvasná el, már nem találna helyet közöttük. Vagy netán olyan nagy lesz az olvasóközönség, hogy még azok is benne lesznek, akik nem olvasták el? S ha az összes olvasóm között volna egy olyan, aki nem olvasta el, s úgy találná, hogy Lacanra való visszaemlékezésem hangneme nem elég komoly, akkor kérem vegye figyelembe Macedoniónak a stílusról alkotott véleményét: „Amikor a komoly az ünnepélyességgel jár együtt, akkor a komoly nem megy. Ami tőlem jön, az nem válik ünnepélyessé, mert nem steril: most végre megkapják a Semmit.” Így közli, hogy ő már meggyászolta az én méltóságát dicsőítő tudálékos racionális pátoszt. Miért is steril ez? Talán azért, mert a narcizmusban való megrekedtség elvágja a vágyhoz vezető utat, márpedig a vágyban rejlik minden kreativitás forrása. Legalábbis így határozza meg Freud a szublimálást: egy inger elfojtás nélküli kielégítése, amelyik ugyanakkor céljához képest gátolva van. Tehát,

amikor Macedonio a „semmiről” beszél, nem egy nihilbe szeretné olvasóit bevezetni, hanem továbbadni a hiányt, mint vágyat, amely az olvasót is megtermékenyítheti. Ez Lacan szerint a legtöbb, amit az analitikus is továbbadhat a páciensének, hogy ez utóbbi annak a helyén saját tudattalanját tudja megszólaltatni.

„Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni, ottan kell majd megtanulni, hogyan kell a dudát fújni.” Ebből a költői-népi bölcsességből még azt is megtudhatjuk, milyen ára van odáig eljutni.

Mi jellemző erre a stílusra? Ugyanaz, ami a pszichoanalitikus diskurzus sajátosságát is megalapozza: mindenekelőtt egy különleges kapcsolat ahhoz a tudáshoz, amely a tudattalan alany lényegét képezi, s amelyről Freud óta tudjuk, hogy rejtett maga az alany számára is (az álom rejtélyei csak a szabad gondolatársítás bonyodalmas kacskaringóin keresztül fejthetők meg), kívülről, mások szavain keresztül közvetítve, a racionális tudást átörve ébredhetünk tudatára.

Macedonio, filozófus létére mesterien képviselte ezt a stílust, művét olvasva ugyanazon oknál fogva nevetünk, mint egy viccen vagy egy elvétésen: abban, amit a Másik helyéről kimond valaki, felismerhetjük saját tudattalan által fogva tartott vágyunkat. A tudattalan alanyhoz való fordulás volt jellemző Lacan stílusára is. Éberen vigyázott arra szemináriumain, hogy a hallgató énje lehetőleg elveszítse a megértés evidenciájának útját, s éppen akkor, amikor a hallgató ebbe beleszédült, akkor hozta elő mondanivalójának lényegét. Hogyan jutottak el Lacan szavai a mintegy révületbe került hallgatóhoz? A legjobb esetben az így megtett úton megnyílt tudattalanja és magáénak tekinthetett valamit a hallottakból, racionális szolgai ismétlés helyett.

A következő megállapítás Lacan stílusára is érvényes:

„Az a képesség, mely a hallgatót felébreszti, csodálkozásba ejti, vagyis a képesség, ami elfelejteti vele azt, amit már tudott, hogy bevezesse valamibe, amit még nem tudott. Ezen a módon a hallgató egy tudatlansági ponton találja magát, amely akaratlanul benne lappangott, s amellyel hirtelen szembesül, nem a szégyenben, hanem egy örömujjongásban” (2).

Ehhez természetesen hozzá kell tennünk, hogy ez a legjobb esetben történik így, amikor az alany már nem a felettes én törvényének súlya alatt sínylődik, hanem a szimbolikus törvény égisze alatt lép életbe a hallott szavak nyomán. Valóban, a szimbolikus törvény a freudi *soll Ich werden*, a beszéden keresztül való metamorfózis feladatát állítja elénk. A felettes én törvénye viszont arra késztet, hogy megtagadjuk magunkba a megszól-

lás lehetőségének útját. (Alain Didier-Weill „A törvény három ideje” (3) című könyvében klinikai példákon keresztül meggyőzően érzékelteti a felettes én három parancsoló fázisát, amely lehetlenné teszi, vagy erősen gátolja az egyén tudomást vevő képességét és válaszolási lehetőségét, vagy a beszéd melletti további kitartását. Az archaikus felettes én lesújtó objektíválására: „te csak ez vagy!”, az „egy szót se!” parancs bénítja le az alanyt; a második felettes énrre a *sziderációt* okozó cenzúra jellemző: „meg szeretnél szólni, de ne erősködj!”; a harmadik felettes én pedig, amikor az alany már megszólalt, a „ki mersz-e tartani a szavad mellett?” megfélemlítéssel operál.

Ami pedig Lacan tanításának stílusát illeti az átadandó tudás tartalmára nézve, Jean-Guy Godin könyvéből szeretnék idézni, amelyet Lacannal folytatott analíziséről írt (4):

„Emblematikus szivarjaihoz hasonlóan kanyargós mondatain keresztül, amelyek követték a választott téma keménységét, ami főleg előtűnt, az nem annyira a nehezen megragadható igazság volt, hanem inkább ehhez a képtelen igazsághoz való viszony. A stílusa tanúskodott erről. Újra bejárta kereséseink útjait, tükrözte a szívósságát, kitartását, s vágyát, hogy elkapjon egy csücsköt ebből az igazságból, s átváltoztathassa átadható tudássá – még ha ez az átadási módszer nem is felelt meg az egyetemi modellnek –, s hogy megközelítsen egy élő valóságot ez igazság mélyén.”

Az említett Luxembourg kertről és diákéveimről eszembe jut, hogyan is hallottam először Jacques Lacanról. Még diák voltam a Sorbonne-on, amikor az egyik tanév végén, a gyermek-pszichopatológiát tanító szigorú orvosnő és egyben pszichoanalitikus az első ortodox körből – ahonnan, utólag tudtam meg, Lacan is kitört –, a pszichoanalízisről beszélve hirtelen rendkívül indulatos hangnemet ütött meg egy bizonyos Jacques Lacant említve. A lehető legrosszabbakat mondta el róla, többek között azt, hogy ez az ember azt állítja: nem találhatjuk meg azt, ami a vágyunkat kielégítené, amittől igazán boldogok lehetnénk, mert ez az objektum szerinte örökre elveszett. S hozzátette: ez nem lehet igaz, mert az analízis által igenis megtalálhatjuk azt.

Be kell vallanom, hogy az egész évi tanításából erre az egyetlen dologra emlékszem: Lacan-ellenes kirohanására. Ezért viszont nagyon hálás vagyok neki utólag – még ha egyébként nem is szerettük őt –, hogy felhívta figyelmemet Lacanra.

Ha most elgondolkozom, mi is volt az, ami oly mély nyomot hagyott bennem e doktornő szavaiban az általam ismeretlen Lacant illetően, hogy né-

hány év elteltével végül is éppen nála kössek ki, akkor a következőket mondhatom el:

Szavai olyan diáklányt értek el személyemben, akinek családját a háború és az azt követő idők tragikusan sújtottak. Családunk fája gyökerestül lett kidöntve, mindenünket, ami az életet addig jelentette, elveszítettük, sőt a léthez való jogot is, s ezenkívül a reményt is, hogy ez valaha is megváltozozon. Ugyanakkor a társadalom kapui bezárultak előttünk, bármilyen erényei voltak is addig elődeinknek, családtagjainknak a társadalom szempontjából.

Mindennek következtében azt vehettem ki a doktornő szavaiból, hogy van valahol egy ember, aki azt tanítja: nemcsak én nem találhatom meg mindazt újra, amiről úgy éreztem, az emberi léthez való kapcsolódásban akadályozott. Mindenki számára létezik valami visszahozhatatlan, bármilyen különbségek legyenek is a sorsok között. Ez a perspektíva megnyitotta előttem a reményt, hogy a veszteségek által okozott kizártságom közös emberi sorssá változhasson át egyszer, attól függően, hogy milyen értelmet tudok majd adni a múltnak, ha képes vagyok megtenni az utat odáig.

Föltételezem, hogy annak idején ez foghatott meg akkor a Sorbonne freskókkal díszített nagy amfiteátrumában. Természetesen messze voltam attól, hogy ezeket a veszteségeket el tudjam fogadni, többek között családunk szétszóródottságát, a haza elvesztését, ez a haza már otthon elárult és kivett magából.

Madártávlatból visszapillantva, vizsgáljuk most meg, az azóta megtett útról, miért is állította Lacan, hogy vágyunk áhított objektuma, csak elveszett lehet, s hogy a Szuverén Jó, ami azt teljesen kielégítené, nem létezik?

Ha visszatérünk Freudhoz – márpedig Lacan erre szólította fel az analitikusokat, akik mintha el akarták volna felejtetni Freud tanításának lényegét – ez az objektum nem biológiai objektum, mivel a pszichikumban az már csak mint reprezentáció szerepel. Amikor például a csecsemő először észleli az anyai emlőt, emlékeztet rá Robert Georgin (5), a szexuális inger a szájhoz kötődik, s az anyai mell a száját erogén zónává változtatja át. Ezután megpróbálja felidézni ezt az élményt az anyához kötődő reprezentáció segítségével: a reprezentáció az első észlelés helyébe jelenik meg. Egy biológiai tárgy észlelését a tudatba lépő reprezentációtól egy áthághatatlan akadály választja el: a tudattalan. Ez a reprezentáció ára. Freud nyomán Lacan úgy határozta meg a tudattalant, mint azt az árat, amit az ember a szimbolikus funkciónak fizet.

Azaz nincs beszéd eredeti elfojtás nélkül, anélkül, hogy a mitikus objektum elveszetté ne válna. Később csak különböző reprezentációk formájá-

ban bukkanhat fel, és csakis mint része az elveszett egésznek, amelyben majd az alany elveszett létét keresi.

Lacan egyébként egy egész éves szemináriumot szentelt az objektum mint „Szuverén Jó” tárgyalására „A pszichoanalízis etikája” címmel (6). Ebből merített inspirációt Philippe Julien legutóbbi könyvében (7), amelyben megjegyzi: igazán akkor mérhetjük fel Freud felfedezését, ha visszahe-lyezzük történelmi keretébe. A tradicionális etikák huszadik századbeli eu-rópai, planetáris megrendülését, majd összeomlását említi meg. Ezzel párhuzamosan az ókori Szuverén Jó – legyen az platóni, arisztotelészi, sztoikus vagy epikuroszai – doktrínájának a pszichoanalízis által történt megkérdőjelezéséről beszél, noha ez az elmélet sokáig tovább élt a vallás és a filozófia területén. Holott a görög tragédiák már az ókorban is kétségbe vonták a Szuverén Jó doktrínáját. Feljajdulásuk abból a hasadásból kiáltott föl az is-tenek felé, amely az erény és a boldogság között tátong. (Gondoljunk csak Antigonéra, akinek példáját Lacan hosszan szemlélteti e szemináriumban.)

Valóban, semmiféle előre betervezett jó nincs beprogramozva sem a ter-mészetben, sem az emberi pszichikumban, állapítja meg a 73 éves Freud, elgondolkodva az emberiség jövőjén *A rossz közérzet a kultúrában* (8) című művében. Philippe Julien felhívja a figyelmet arra, hogy Freud mennyire megdöbbsent a „szeresd felebarátodat, mint tenmagadat” előírásán, amely szerinte nem megvalósítható. Hiszen ez tükörviszony lenne, írta Freud, sőt hozzátette, hogy az embert eredetileg az vezérli tudattalanul, hogy milyen élvezetet húzhat a másikból, akár a másik szenvedése árán is. Julien szin-tén idézi „A pszichoanalízis etikája”-ból azt a krisztusi parabolát, amellyel Lacan a ókori pogány Szuverén Jóra alapozott vallási etikák felborulását jelzi: „Íme egy ember közeledett Krisztushoz, s megkérdezte: »Mester mi jót kell tennem, hogy az örök életet elnyerjem?«. Ó azt válaszolta: »Miért kérdezel arról ami jó? Egyetlen egy a jó. De ha az életbe akarsz lépni, fo-gadd meg a parancsolatokat.«” Ne tedd ezt, ne tedd azt!... felszólítással. Szóval a Törvénynek elégnek kell lenni, ami a parancsolatokat kimondja, bármiféle jó csak a törvény betartásából származhat, állapítja meg Philippe Julien. A pszichoanalízis nem igazolja tehát az ókori Szuverén Jó doktríná-ját, ha elfogadjuk, hogy a freudi tudattalan az a szimbolikus elválasztó tör-vény által létrejött hasadás, amely mindenfajta boldog egygyé válást lehetet-lenné tesz. Lacan ezt úgy fejezte ki az „Encore” (9) című szemináriumá-ban, hogy „il n’y a pas de rapport sexuel”, „nincs szexuális egygyé válás”, s a szexuális aktus is csak mint „elhibázás” létezik, mondja, az egygyé vá-lás elhibázása. Ez érthető, ha belegondolunk abba, ami a szexuális kapcsó-

lat igazi tétje: a szeretett partner képmása mögött rejlő élettelen, metonímiás „a” objektum (object petite a), a vágy okozója (a részlettárgyak, a lacani „a” objektumok: emlő, hang, fécesz, tekintet és a semmi, pl. az anorexia esetében), amely az eredeti elfojtás után az „egészből” visszamaradt a reprezentációkban. A platóni „agalma”, melynek ismerete megengedte Szókratésznek a *Lakomában*, hogy kijelentse Alkibiádész szerelmi kitörésére: „én semmi nem vagyok” (10); azaz minden látszat ellenére, nem én vagyok fontos számodra, hanem az általad személyemben vélt kincs, amit vágyadnak szeretnél alárendelni. Nincs-e ez így bármiféle szerelemben? Nem mindenkinek kell azonban Szókratész példáját követni, s fél lábon szoborként állva meditálni, ha a vágyó állapotba kerül.

Anélkül, hogy sejtettem volna, mindennek a tudásnak elsajátítására indultam el annak idején Lacan tanítása felé, tanárnóm eltanácsoló szavai ellenére. Ehhez persze az is kellett, hogy később mások, lacanista kollegáim, mint például Guy Sizaret, első munkahelyemen beszéljenek róla és műveiről.

Abban az időben, amikor Lacant megismertem, már jártam szemináriumára. Ugyanakkor részt vettem a Szent Anna kórházban egy relaxációs terápiára való kiképzésben, amely a pszichoanalízis elméletére alapozta technikáját: az áttétel keretében való testi átélés analíziséből indult ki, majd szabad gondolatársításra adott alkalmat. (Ajuriaguerra és Lemaire nevéhez fűződő technika.) Eközben már elkezdtem első analízisemet is. Az egyik páciensem, egy asszonyt, a kórház agysebészetéről küldték, mivel kezdeti agydaganat gyanús göcot fedeztek fel nála, továbbfejlődési kockázattal. A páciens szimptomáira időnkénti tudatvesztés és fiktív „konkrét zene” zöreje volt jellemző.

A nagyszerű neurológusa úgy gondolta, a beteg pszichológiai problémáiból is kiindulva, hogy egy analitikus kapcsolatra épített relaxációs terápia segíthetne rajta, s tán a betegség nem fejlődik tovább, s elkerülhető lesz az operáció. Egy idő múlva a páciens valóban jobban lett, nem kellett megoperálni, s a relaxációt pszichoanalízissel folytatta nálam. Fiatal voltam, az eset pedig elég súlyos volt, ugyanakkor a megkezdett analízisemet nem tudtam folytatni azzal, akivel elkezdtem. Arra gondoltam, beszélnem kéne a páciensről egy tapasztalt analitikussal. Akkor már két éve dolgoztam is, s sokat hallottam Lacanról. Odáig merészkedtem, hogy elhatároztam, elmegyek hozzá, s megkérem: ő ajánljon az iskoláján belül egy analitikust. Gondoltam, majd később fogok keresni egy másik analitikust saját magam számára. Arról természetesen nem is álmodtam 72-ben, hogy Jacques Lacantól személyesen kérjek bármit. Egyrészt, mert tudtam, hogy

már sokakat visszautasított, másrészt túl nagy embernek tartottam, s amint hallottam, túlzottan drága is, amit a kezdő kis fizetésemből soha nem tudtam volna megfizetni.

Egy szép napon szívószorongva felhívtam őt telefonon, s mondtam, hogy szeretnék vele találkozni. Megkérdezte, miért. Terveimről szeretnék beszélni, válaszoltam. Erre kaptam egy időpontot. Amikor becsöngettem a St. Germain-des-Près negyedében lévő, a Lille utca 5. szám alatti ház magassföldszintjén lévő lakása ajtaján, Gloria nyitotta ki az ajtót: a spanyol titkárnő, aki szemináriumaira is elkísérte, s görbe szivarjait is hordozta magával. Az előszobából beléptem egy kis zöld hangulatú szalonba, ahol már többen váraкоztak, s ahonnan Gloria „konyha-irodája” nyílt. Mikor Lacan megjelent egy másik ajtó nyílásában, nem lehetett tudni, milyen logika szerint, milyen véletlenre bízva a választást, rámutatott egy-egy váraкоzó-ra: „Venez cher”, „...très chère”, vagy pedig „cher ami... chère amie” megszólítással, ha már ismert valakit. Se nem érkezési sorrendben, se nem időpont szerint fogadott. Nem kellett sokáig várnom, mire sorra kerültem. Lacan 71 éve ellenére elegáns, szép ember volt, gondosan hátrafésült ősz hajjal, választékos öltözzel. Termete közepes, járása, egy régi autóbaleset következtében, kissé nehézkes volt. Követtem őt egy könyvekkel telerakott átjárószobába, ahonnan a dolgozószoba nyílt, s ezenkívül egy nagy könyvtárszoba, ahol – mint később megtudtam – szintén váraкоztak, s egy negyedik ajtó pedig az előszobába vezetett. A lakás magassföldszinten lévén, alacsony plafonnal rendelkezett, ami intim hangulatot kölcsönzött neki. Semmiféle luxus nem sugárzott belőle. Miután betessékelt kis irodájába, alacsony fotelre ültetett, s ő velem szemben a fal mellé állított íróasztala előtti karosszékbe ült. Tőlem jobbra kandalló állt, a szoba mélyén szemben a dívány, mögötte a fotellal.

Ahogy visszagondolok rá, előttem van, ahogy szemüvege mögül időnként incselkedő tekintettel vagy végtelen fáradtsággal tekintetében nézte az embereket, de ugyanakkor tudott egyáltalán nem nézni is. Egész egyéniségéből varázslatos nagyvonalúság sugárzott. Ugyanúgy tudott gyengéd lenni, mint kemény, vagy villámzó és haragos, aszerint, kivel volt dolga. Megkérdezte, mi vezérelt hozzá. Elmondtam mi a tervem, s megemlítettem páciensemét. Mire fölszóllított, beszéljek róla. Elmondtam az esetet, s azt is hozzászóllítottam, hogy ennek a nőnek a tragikusan elhalálozott fivére színdarabokat írt, amelyek egyikében Sylvia Bataille, Lacan második felesége is szerepelt. Ezek után Lacan még feltett néhány személyes kérdést, s végül megkérdezett az analitikust illetően:

– Azt akarja, hogy az én legyek, vagy valaki más?

A kérdés teljesen meglepett, mert valami olyasmi előtt nyitotta meg a kaput, ami meg se fordult a fejemben, a dolog lehetetlensége miatt. Meglepetésemben azt válaszoltam:

– Uram, miért is ne ön, de nem tudom önt megfizetni.

Mire olyan megdöbbenő választ kaptam, amely sodródó sorsomat egy csapásra helyes mederbe terelte.

– Hagyjon itt nekem valami szimbolikusat... mondta Lacan. Amit hallottam, minden szóbeszédnek ellentmondott Lacan pénzsóvár mivoltáról.

Egyszerre úgy éreztem, Lacan meghallott életemből valamit, a kimondott mögött a még kimondatlant, s szavaival felölelt, mint egy hajótöröttet, akit kivetettek a hullámok a sziklás partra. Elítéltsorsom „nem lehet”-tel bezárt kapuját megnyitotta a „mégis lehet” felé. Ez természetes alapfeltétele volt, hogy nekiláthassak a múlt feldolgozásának, annak, amit öntudatlanul zárójelbe tettem egy későbbi időpontra. Nem is tudtam akkor, mit gondoljak, megszűntem gondolkodni, csak néztem rá, majd elővettem annyi pénzt, amennyit lehetséges volt a kezdő pszichológus kis fizetéséből erre költenem, s odaadtam.

Mikor fölálltam, hogy távozzak, mintha álomban jártam volna, ő kikísért az előszobába, felsegítette a kabátomat, s gondoskodva valami olyasmit mondott, hogy kint hideg van. November felé jártunk. Hozzátette, hogy ezt a tervemet meg kell érlelni, s jöjjenek el hozzá a következő héten.

Mikor kikerültem az utcára, nem tudtam mi is történt velem. Valami mélyről feltörő hálát éreztem ez iránt az ember iránt, aki egyetlen szavával megnyitotta előttem újra az élet kapuját. Aztán betértem abba a kávéházba, ahová azután is sokat jártam, a Saints Pères és a Jacob utca sarkán, s ahová sok Lacanhoz járó analitikus betért, s gyakran beszélgettünk is egymással. Nagyon szimpatikus idősebb házaspár vezette. Miközben a kávémat fogyasztottam, már tudtam, mit fogok neki mondani legközelebb. Valóban, a következő alkalommal előálltam kéréssel:

– Uram, nem másról másvalakinek szeretnék beszélni, hanem magamról önnek. – Ezzel jeleztem, hogy eredeti tervemet elejtettem, s az analízisemet szeretném vele folytatni.

Lacan beleegyezett. Ezt az általam megszabott összeget fizettem neki éveken át. Nem sokkal később iskolájának tagja lettem.

Ami a Lacannal folytatott analíziseket illeti, sokszor lehetett hallani kritikát, elsősorban a rendkívül rövid időtartammal kapcsolatban, amit az em-

berek nála töltöttek. Valóban, ez rendszerint így is volt. Ez persze attól is függött, ki milyen indítókából ment hozzá, vagy hol tartott az analízisében.

Miben is állt ez a „séance courte” (rövid ülés) technika?

Mivel Lacan úgy találta, hogy az analizáló pénzével nem egy időtartamot vásárol meg, melynek biztonságára támaszkodva akár fél órát is hallgathat, vagy mellébeszélhet, egyszóval ellenállhat annak, amiről igazán beszélnie kéne, bevezette a változó időtartamot. Egy ülés végét az analizáló (a páciens) mondanivalója határozta meg. A célja az volt, hogy ott, ahol az analizáló diskurzusát megszakítja, az mint egy új központozás lépjen életbe, ezáltal megváltoztatva a diskurzus irányát, értelmét. Az analizáló által megtervezett konstrukció így értelmét veszítette, s ezúton kedvezett a tudattalan megnyílásának, új tartalmak felmerülésének.

Az ellenállások effajta aláásása arra készítette a hozzá járókat, hogy mielőtt beléptek volna az ajtón, alapos előzetes munkát végezzenek el mondanivalójukon, s diskurzusukat megszabadítsák a sallangtól, s lehetőleg a „parole pleine” tiszta aranyát kiválasztva érkezzenek, üres beszéd helyett. Ez a módszer arra készítette az egyént, hogy eleve meggyászolja azt az időt, ami még előtte állt, s ezáltal rögtön a lényegre térjen. Így például, ha valaki arra akart panaszkodni, mit mondott az apja, Lacan elvághatta a mondat elején, a pontot azután téve, hogy „azt mondta hogy”. Amiből utólag kiderülhetett: a lényeg nem az volt, mit mondott, hanem, hogy mondta, azaz beszélt. Hozzásegítve így az egyént az Ideális Apa meggyászolásához. Tegyük hozzá, hogy egy ilyenfajta *pontozással* (scansion) elért interpretáció nem akárkinél alkalmazható és nem akármivel kapcsolatban. Az egyén struktúrájától függ, és attól, miről van éppen szó. Éppen ezért, Lacan analitikus technikájának egyszerű majmolása ifjú tanítványainak körében többeket zsákutcába vezetett.

François Weyergans idézte Lacan szavait az analíziséről írt regényes könyvében, amikor egy ilyen rövid látogatás után kétségbeesetten ment el, mert arról beszélt, hogy ő semmit nem ér, az életének nincs értelme, s tán mindennek véget kéne vetni. Miután Lacan elbocsátotta, s reményt veszítve a kilépett a lépcsőházból az udvarra, egyszerre csak hallotta, Lacan kiabál utána a nyitott ablakon valami ilyesmit: „Hé!!!... a kapun kilépve az utcára, forduljon kétszer jobbra!” Először nem értette, mi ez, s aztán hirtelen rájött, hogy ha az utcából kilépve balra fordulna, egyenesen a Szajnáknak menne. Innen a következtetés: a Másik vágya nem az ő halála.

Mindehhez azt is hozzá kell tenni, s ezt kevesen említik, hogy Lacan iskolájának kerete oly sok mindent nyújtott az analitikusoknak, hogy volt mi-

ből méríteniük analízisük továbbvitelére, a nála töltött rövid idő ellenére, ami éppenséggel hajtómotorként működött. Ez az új társadalmi kapcsolat lehetőséget nyújtott számukra, hogy a realitás mezején megvalósítsanak bizonyos dolgokat, s hogy elismerést nyerhessenek.

Nemcsak az analitikussá válás útja nyílt meg számukra, hanem rendkívül változatos kiképzési lehetőségek, mindenféle hierarchia nélkül. Az Iskola és különböző szemináriumai mindenki számára nyitva álltak, bármilyen területről jött is. Matematikusok, filozófusok, szociális munkások, ápolók, szociológusok, írók stb. éppúgy voltak, mint orvosok, pszichológusok, pszichiáterek.

Annak idején jártam például egy klinikai szemináriumra, Jean Clavreul irányításával, akihez később végül is eljártam kontrollanalízisre.

Moustafa Safouan, az egyiptomi származású analitikus előadásait és írásait is rendkívül nagyra értékeltem, egyike volt azoknak, akikkel később is kapcsolatban maradtam, Lacan halála után.

Részt vettem a híres Françoise Dolto gyerekpszichoanalízissel foglalkozó szemináriumán is. Nagyszerű szakértelme, egyszerű, spontán kifejezőmódja, meleg emberszeretete nagyon megnyerővé tette társaságát. Egy kis csoporttal rendszeresen meghívtuk Doltót esténként, a szeminárium végzetével a nevezetes montparnasse-i Closerie des Lilas-ba, ahol nagyon összebárátkoztunk vele. Később a Trousseau Kórházban tartott rendezéseire is eljárhattam, amelyeken rendszeresen részt vett megfigyelőként egy kis analitikus csoport. Sokat köszönhetek neki a gyerekekkel, családokkal kapcsolatos analitikus munkámban.

Christian Simatos – aki egyébként az Iskola titkára volt – Claude Dumezillel együtt tartott esetmegtárgyaló szemináriumot a gyerekpszichoanalízis témakörében, amin szintén részt vettem.

Ezenkívül voltak olvasószemináriumok is. Lacan a Párizsi Freudi Iskola idejében nem az iskola épületében tartotta szemináriumait, mert ott nem lett volna elég hely a közönségnek, hanem az onnan nem messze lévő Jogi Egyetem amfiteátrumában, ahol minden alkalommal több százan gyűltek össze. Ami a klinikai tanítását illeti, betegbemutatókat tartott a Szent Anna Kórházban.

Az egyéni munka kisebb csoportok, ún. „quartel” keretében, folyt egy-egy téma körül.

Az Iskolának volt könyvtára is, melyet Nicole Sels szervezett meg. A belső kiadványokat is ő szerkesztette *Lettres de l'école* címmel. Ezenkívül Lacan alapította a *Seuil* kiadónál egy sorozatot, mely a „Champs freudiens”

nevet viselte. Ennek keretében jelentek meg szemináriumai és tanítványainak könyvei, az idősebb generációból. Sokan azok közül, akik hozzá jártak, előbb-utóbb munkához láttak: legyen az előadás az évente megrendezett kongresszusokon, kollokviumokon, fordítás vagy könyvírás. Minden, ami után Lacan érdeklődött, lehetett inspiráció forrása. Így történhetett meg, hogy a vele való találkozásomat követő nyár elején 1973-ban rövid levelet kaptam tőle, amelyben azt írta, hogy Budapestre készül. Rendkívül meg voltam hatva, hogy így hozta tudomásomra, hogy ezt az utat velem is kapcsolatba akarja hozni, még ha nem is tudtam, mi látogatásának pontos célja. Környezetéből azonban minden kitudódott, s így értesültem, hogy Lacan Albániába utazva Budapesten leszállt, s meglátogatta Hermann Imrét. Később, miután mindennek a híre elterjedt, egy kolléga a Freudi Iskolából utananézett Hermann publikációinak, az akkor már Kassai György fordításában megjelent *Az ember ősi ösztönei* bibliográfiájában. Ott fedezte fel tudósokról szóló írásait, többek között Bolyai Jánosról szóló tanulmányát is. Érdeklődött Nicole Sels-nél, volna-e egy magyar lacanista, aki elmenne esetleg Hermann Imréhez, s elkérné tőle a tudósokra vonatkozó írásait, s vállalkozna a fordításra. Nicole Sels jól ismert, s elküldte a kollégát hozzám. Ilyen kerülő úton jutott el hozzám, mi lett Lacan budapesti utazásának következménye. 1975 nyarán meglátogattam Hermann Imrét. Első megdöbbentő élményem Hermann Imre lakhelye volt: ugyanaz az utca, ahol az anyai nagyapám által építtetett villa állt, s amit a háború után alig három évesen a családommal örökre el kellett hagynom. Mikor újra végigmentem azon a kertes utcán, s eljutott a tudatomig, hogy Lacan itt járt, abban az utcában, ahol annak idején hátrahagytam a szívemet, s így hidat teremtett az attól a múlttól elválasztó szakadék felett, végtelen mély hálát éreztem iránta. Amikor becsöngettem a már nyolevvanhat éves Hermann Imréhez, édes-bús bánatom, megrendült boldog „visszatérésem” nála szeretetteljes megértésre talált. Az akkor tőle kapott Bolyairól szóló könyve és egyéb tudósokról készült patográfiái képezték a párizsi Denoël-nél a „Parallélismes” gyűjtőnév alatt kiadásra került műve anyagát. A magyarul írt Bolyai-könyvet én fordítottam le, a Darwinról, Brouwer-ról, Hilbertről, Fechnerről, Russellről és Cantorról készült német nyelvű írásait francia kollégáim fordították. Kérésemre Nicole Sels ellenőrizte a végleges francia szöveget.

Hermann Imrétől elbúcsúzva nem tudtam megállni, hogy el ne menjek az utca végén lévő volt villánkig, s be ne lépjek a kapun. Megálltam a szutereárlakás fehér rácsos ablaka előtt, mint annakidején kiskoromban. Benéz-

tem, s megismertem a régi házmasterünket, megőszült hajával. Megszólítottam:

– Paula néni... – Nézett rám, s mivel már jártam nála felcseperedett korban, megismert, a nevemen szólított és hozzátette:

– Hát idehúz a szíved? Kerülj beljebb! Miután beléptem hozzá, meleg anyai gyengédséggel ölelt magához.

Ezek és az ehhez hasonló események megengedték, hogy elviseljem az egyébként „zen” szigorúságú analízist Lacannal.

Íme, egy példa, milyen megtermékenyítő hatása volt Lacannak azok számára is, akik hozzá jártak analízisre, ugyanúgy, mint Iskolája tagjainak is. Természetesen egy ilyen neves ember körül – s ez volt az árnyoldala – nagyon erős volt a rivalizáció, az összeférhetlenség, a hatalomért folyó harc, bármennyire is igyekezett mindent megtenni a hierarchia kikapcsolására. Ennek egyik példája volt a *Passe*, az analitikussá válás kandidátusi útja (lásd Bevezetés A. D.-Weill cikkéhez, *Thalassa* 1993/2). Ebből radikálisan kikapcsolta a presztízshelyzetet: az önjelöltnek nem kellett személyében megfelelnie a zsüri előtt, mivel nem személyesen állt elő.

Lacan nevéhez, személyéhez azonban túl sok ambíció fűződött, s ő nem értett mindig egyet az ebből származó eseményekkel. Végül is a dolgok odáig fajultak, hogy 1980-ban Lacan eldöntötte: feloszlatja a Freudi Iskolát, az *École Freudienne de Paris*-t. Egy kollokvium keretében szavazásra bocsátotta az Iskola sorsát: azok, akik vele tartanak, szavazzák meg a feloszlatást. Voltak ugyanis, akik pert indítottak ellene, követelvén, hagyja el iskoláját, ha elege van belőle, de ők továbbra is profitálni akartak abból amit ő alapított. Egy másik csoport ugyanakkor kiátkozó sorokkal illette az előbbieket.

Egy időben elterjedt Lacan betegségének híre, már azok között is, akik nem látogatták őt hétről hétre. Annál is inkább, mivel szemináriumain is észrevehetőek voltak betegségének jelei. A különböző topológiai csomói és fonatai rajzolása közben néha hosszan hallgatott, megállt, gondolkodott, vagy elvesztette teljesen a fonalat, s nem tudta rendkívül bonyolult rajzait befejezni. Ahogy Lacan egészsége felborult, úgy bolondult meg körülötte a világ, mintha az a sok indulat, amelynek Lacan nagysága, szilárdsága és tekintélye addig határt szabtak, egyszerre elszabadult volna.

A feloszlatást azonban a többség megszavazta, s ezt követően Lacan megalapította a „Cause Freudienne” iskolát, azok számára, akik vele tartottak.

1981. szeptember 9-én közbejött halála azonban pontot tett arra, ami ad-

dig még valahogy látszólag összetartotta a lacanista analitikusok nagy számát, mely már ezernél is több volt akkoriban.

Hosszú lenne részletezni, milyen „véres” harcok folytak az „örökség” szétszétlásáért, még ha a hivatalos végrendelet lányának és vejének, Judith és Jacques-Alain Millernek hagyta is örökségül az Iskolát éppúgy, mint írásainak, szemináriumainak jogait. Az örökösök azonban írásainak csak egy részét jelentették meg.

Borzasztó összeveszések, örök haragok dúltak a nyilvánosság előtt.

Számomra a veszteség Lacan elvesztése volt, majd az Iskolája elvesztése: halála után az első összejövetel polémikus, dogmatikus hangneme elriasztott attól, hogy csatlakozzak az átnevezett „École de la Cause Freudienne”-hez. A különböző szétszéledt csoportokban a hatalomért folyó harcban nem ismertem föl azt, amit Lacan pszichoanalitikus etikája tanított. Természetesen ehhez hozzá kell tennem, hogy francia kollégáim harc-képesebbek voltak, mert nem rendelkeztek olyan magyar múlttal, ami esetleg elbátortalanította volna őket. Ennek ellenére a francia kollégák közül is sokan maradtak magukra.

Végül is, amit tanításán túl mint örökséget átvettem, s amiért nem sokan verekedtek, az a „dissolution”, azaz „feloszlás” metaforája, amit a E. F. P. feloszlására alkalmazott, s melyet halála után a saját múltamra, s akkori párizsi jelenemre is próbáltam alkalmazni: egyszer hozzá kell önként járulni ahhoz, hogy mindaz, ami az embert kívülről tartotta, s közeget nyújtott neki, arról leváljon, ne legyen többé „beleragadva”. Így állt előttem újra egy sivatagi átkelés, melyen keresztül találkoztam néhány vándorral, akikkel tovább folytattuk az utat, tovább dolgoztunk együtt Lacan műve körül. Időnként részt vettem az utána megalakult különböző lacanista körök kolokviumain, ahol szétszéledt kollégáim voltak.

Ebből a tovább folytatott munkából született meg 1993-ban, Karafiáth Judith bátorítására és Erős Ferenc kezdeményezésével a Jacques Lacan munkásságát bemutató *Thalassa*-számhoz való hozzájárulásom is, a lacani örökség továbbadásaként.

Ami pedig engem illet, ha valaki fölteszi ma a kérdést, hogyan tudtam Jacques Lacant meggyászolni, s mindazt, amire halála akkor pontot tett számomra, azok a szavak jutnak eszembe, amelyeket François Chengnek – kínai tanárának – mondott, s melyeket, mikor felfedeztem később Elisabeth Roudinesco Lacanról szóló (nagyon is vitatható hangnemű) könyvében (11), úgy éreztem hozzám is szólnak, számomra is útmutatást adnak: „Aszerint, amit Önről tudok, Ön menekült mivolta miatt különböző tö-

réseken ment keresztül az életében: a múltjától való elszakadás, kultúrájától való elszakadás. Át fogja tudni alakítani – ugye – ezeket a töréseket egy cselekvő »közép-őrré« [Lacan itt a taoista fogalomra utal], és össze fogja tudni kötni a jelenét a múltjával, Nyugatot Kelettel. S végül benne lesz – de már benne is van, tudom – a saját idejében.”

IRODALOM

- 1 **MACEDONIO, FERNÁNDEZ** (1992): *Papiers de Nouveauevenu et continuation du Rien*. Paris: José Corti.
- 2 **DIDIER-WEILL, ALAIN** (1989): „A pszichoanalízis helyzete 1989-ben”. In: *Thalassa*, 1993/2.
- 3 **DIDIER-WEILL, ALAIN** (1995): *Les trois temps de la loi*. Paris: Seuil.
- 4 **GODIN, JEAN-GUY** (1990): *Jacques Lacan, 5 rue de Lille*. Paris: Seuil.
- 5 **GEORGIN, ROBERT** (1983): *De Lévi-Strauss à Lacan*. Paris: Cistre.
- 6 **LACAN, JACQUES** (1986): *L'éthique de la psychanalyse 1959–1960*. Paris: Seuil.
- 7 **JULIEN, PHILIPPE** (1995): *L'étrange jouissance du prochain*. Paris: Seuil.
- 8 **FREUD, SIGMUND** (1982): „Rossz közérzet a kultúrában”. In: *Esszék*. Budapest: Gondolat.
- 9 **LACAN, JACQUES** (1975): *Encore*. Paris: Seuil.
- 10 **LACAN, JACQUES** (1991): *Le transfert 1960–1961*. Paris: Seuil.
- 11 **ROUDINESCO, ELISABETH** (1993): *Jacques Lacan*. Paris: Fayard.